

Erdem Sevimli, *Rafine Bir Hak Âşıklığının Edebî Seyri Klasik Şiirde Melâmet Düşüncesi ve Melâmilik*, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara, 2021.*

SADIK ARMUTLU**

Yayın tanıtımını ve değerlendirmesini yaptığımız çalışmanın konusu, Klasik şiirde melâmet düşüncesi ve Melâmilik öğretisinin edebi açıdan elde ettiği üstün şiirsel konumu gözler önüne sermektedir. Eser, klasik şiirde hemen her şairin şiirsel söylemlerinde yoğun olarak ele alınmış olan melamet düşüncesinin derli toplu ele alındığı bir envanter hükmündedir. Bu envanterde Melamilik ve melamet detaylı olarak tarihi ve edebi yönleriyle birleştirilerek sunulmaktadır. Bu yöntemle yazar, daha önce çoklukla tarihi yönlerine değinilen ve kısmen bahsedilse de klasik şiirdeki edebi seyrine yeterince değinilmeyen Melamilik'in edebi birikimini de pek çok yönüyle açıklamış ve ilim âleminin

dikkatine sunmuş olmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında eser, Melamilik'in Divan şiirindeki edebi seyrini, bu tasavvufî düşüncenin kılcal damarlarına sinmiş bulunan rafine duyguların terennümü çerçevesinde betimlemektedir. Bu yönleriyle bir Melamilik külliyyatı niteliğinde olan (Sevimli, 2021, 9) ve edebi yönünün zenginliği ile de dikkat çeken eser, klasik şiirdeki Melamilik düşüncesinin saflık ve rafine duygularla yoğrulmuş tasviri, tarihi ve edebi yönlerini bütünleyen temel bir kaynağı niteliğindedir. Melametle alakalı Mehmet Furkan Çelik'in hazırladığı *Klasik Şiirde Tipler* (2019) adlı doktora tezinde de malumat bulunmaktadır. Bu çalışmanın, melamet'in kısa tarihçesi ile birlikte kısmen beyitler vererek edebi yönlerine değinmekte, melami tipolojisine ağırlık verdiği görülmektedir. Erdem Sevimli'nin söz konusu ettiğimiz eseri ise melamet'in edebi yönlerini klasik geleneği aşan söylemlerle ve veciz ifadelerle ifade etmesi yönüyle bu düşüncüyü edebi ve tarihsel çerçevesiyle bütünlemektedir. Bu tarz söylemleri ile yazar, klasik Türk şiirindeki melamet kavramını derli toplu olarak gözler önüne sermesiyle farklılık arz etmektedir. Kitap bu ve benzeri söylemleriyle; melamet düşüncesinin üstün edebi söylemi, böyle rafine bir öğretinin tarih ile kültürünü edebi potada buluşturan bir kaynak hükmündedir.

Melamet; kötülüklerini sergileyerek, iyiliklerini de perdeleyerek Hakk'ın rızasına ve yoluna yürümeyi amaçlayan melamilerin bağlandığı rafine bir öğreti, bir Hak âşıklığının Hakk'a yolculuğunda amansız nefis katarsisi ile saflaştırdığı ve sağlamaştırdığı seyr-i sülûkudur. Onlar için "nefis arındırma", bir 'cihat' hükmü kazanmıştır. Melamiler, bu amaçla çetin bir yola girmekte, halk nezdinde kötü

* Geliş Tarihi/Received: 23.11.2021, Kabul Tarihi/Accepted: 03.12.2021, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.103.019>.

** Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı Bölümü, Ağrı/Türkiye. sadik.armutlu44@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3281-6245>.

algılandıkları için halkın sövgü, ayıplama ve kınanmalarına göğüs germektedir. Halkın ilgisinin terk edilerek Hakk'ın ilgisinin ön plana çıkarıldığı bu yolculukta, melamet kelimesinin ifade ettiği mana dairesinde olduğu gibi, Kur'an ve sünnet yolunda ilerlemek birincil görev sayılmakta, Peygamber ahlakı ile ahlaklanmak prensip olarak benimsenmektedir. Böylece kınayanların kınanmasından korkmadan emin adımlarla doğru yolda ilerlenmektedir (Sevimli, 2021, 27). Bu ilerleyişte riyadan kaçınmak için şöhrat, ar, namus gibi bağlardan feragat edilmekte, keramet olarak algılanır endişesiyle bazı hâller perdelenmekte, ibadetler dahi gizli yapılmakta ve yürütülmektedir.

Melamilik; 9. yüzyılda. Horasan'da ortaya çıkıp daha sonra bütün İslâm dünyasında yaygınlık kazanan bir tasavvufi anlayış (Sevimli, 2021, 77), üç kola ayrılarak günümüze kadar gelen düşünce ve inanç sistemidir. Sırasıyla İran/Horasan bölgesinde doğduğu için Horasan Melamiligi, Bayrami Melamiligi ve son olarak Nuriye ya da Nakşibendilik evrelerinden geçmiştir. Bir toplanma mekânı ve zikir mahali bulunmayan Melamilerde taç, hırka gibi özel semboller de yer etmemiştir. Onlar, Bayramilikle birlikte tarikatlaşmaya başlamış, mürşit ve önder olarak "kutb" adı verilen rehberler önderliğinde faaliyetlerini yürütmüştür. Halk içinde halka yük olmadan kendi emeğiyle geçinmeyi önemsedikleri için melamet düşüncesinde dünyayı yadsıma gibi aşırı zühte dayalı düşünce ve eylemler de yer etmemiştir. Onların sadık bağlıları olan Melamiler; halk içinde hakça yaşayarak halkın teveccühünü cezbetmiş, fütüvvetten kaynaklanan ideal İslam ahlakını kendilerine şiar edinmişlerdir. Onlar üniforması olmayan Hak yolcuları olarak; koyu taassubu ret, İslama hizmetkârlık, halka karşı müstağni duruş, fakirlere ve yoldaşlarına karşı diğerkâmlık, nefisine ve dünyevi arzularına set çekme, birilerinin hamiliğinden soyutlanma, dürüst çalışmak ve helal kazanç, ibadetlere son derece bağlılık gibi kendilerini nübüvvet makamına çıkaracak üstün niteliklere sahip olmuşlar, bu nitelikleri ile büyük beğeni toplamışlar ve taraftar bulmuşlardır (Sevimli, 2021, 26).

Melamilerdeki bu yaygın benimsenme olgusu, klasik Türk şiirinde de pek çok şairin şiirsel söylemlerinde devam ettirilmiştir. Bu şairler, şiirlerinde melameti bir üst kimlik olarak benimsemiş, onu âşıklık niteliklerine eklemişlerdir. Bu âşıklıkla bir rint olarak; kuru zühtü benimseyerek ibadetlerde gösterişi önemseyen zahit tipine çatmışlar, dünyevi her türlü alakalardan nefislerini arındırarak kendilerini Hakk'a adamayı ilke edinmişlerdir. Bu adanma hâli, melameti kınanma olgusunu pek çok şairin âşik kimliğine eklemişlerdir. Böylece âşıklar; kötü adlılığı meslek edinmiş, Leyla uğruna derbeder olup çöle düşen bir Mecnun, meyhane köşelerinde tortu içen bir ayyaş rolüne bürünebilmiştir. Sevgilinin mahallesinde köpeklerin ve çocukların attığı bela ya da melamet taşlarını kendine siper edinen âşik; bununla da yetinmemekte, gönül Mansuru'nu dara çekip nefis denilen amansız düşmanı alt etmeyi, böylece Hakk'ın rızasına doğru yol almayı düşünmektedir. Klasik Türk şiirindeki bu perişan âşıklığın temelinde melamet düşüncesi bulunmaktadır. Yazarın da belirttiği gibi bu perişanlık; melamette Mecnun'u bile geride bırakmakta, Nesimî'nin davasını hükümsüz kılabilir (Sevimli, 2021, 127). Pek çok şair, böyle bir melami perşanlığı rüsvâlık olarak algılamış ve buna melamet yolundan vazgeçilmezlik ve dönülmezlik duygusunu eklemişlerdir. Erdem Sevimli; eserde bu duygu durumuna asıl sevgili uğruna her türlü ızdıraba katlanan âşik imajı üzerinden

eğilmekte ve bu duyguya âşığın ızdıraba aşırı tutkunluğu bağlamında “mazoşist rüsvalık adı vermektedir. Melamet yolunda şiirsel söylemlerde görüldüğü gibi teninden etleri tecrit olan, kemikleri sayılır hâle gelen pek çok klasik şairin sinisini ve duygu dünyasını çekinmeden seng-i melâmete açmaları, ayrıca kınanma taşlarından parçalanmış bağırılarını soğukkalılıkla seyrettiklerini belirtmeleri seng-i melâmetle tescillenen mazoşist rüsvalığın anlatımından başka bir şey olmasa gerektir” (Sevimli, 2021, 127). Bu bağlamda bakıldığında yazarın, eserinde mazoşist kavramını, âşığın asıl sevgiliye duyduğu bu aşırı ızdırıp hissi bağlamında yorumlaması manidar kalır. Böylece yazar, klasik Türk şiirinde terennüm edilen asıl sevgilinin ızdırabından hoşnutluk duyan âşıklık imajına, “mazoşist rüsvalık” diyerek, klasik geleneğe yeni bir terim kazandırmıştır. Erdem Sevimli, melamet bağlamında orijinal ve yeni terim ve kavramları kullanmayı eserinin pek çok yerinde uygulamış ve klasik geleneğe yeni edebi kavram ve terimler kazandırma yoluna gitmiştir. Bu yöntem de esere zengin bir edebi içerik sağlamıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi eser, melametle rafine duygularının saflığı misali zengin bir edebi ve estetik olguyu önceleyerek oluşturulmuş, akıcı bir dil ve açık bir üslupla kaleme alınmıştır. Söz konusu eser, yazarın melametle alakalı dört adet makalesinin¹ genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş hâllerini içermektedir.

Kitap; eserin önemini ve içeriğini belirten bir önsözden sonra, melamet düşüncesinin ve Melamilik’in genel çerçevesi ve tarihsel gelişimini içeren geniş bir giriş bölümü ile dört bölüme ayrılmıştır. Her bölüm, giriş, konunun melametle ilgili klasik şiirde elde ettiği terim ve kavramlar çerçevesinde detaylandırıldığı gelişme bölümü ile sonuç ve kaynakça kısımlarını içermektedir. Eserin giriş bölümü, Melamilik düşüncesinin detaylı bir tarihçesi hükmündedir. Bu bölüm; melamet kelimesinin ıstilahtan anlamından başlayarak tarihsel gelişimini betimlemekte, ayrıca melametle ilgili klasik şiirde kazandığı geniş ve zengin edebi birikimi örneklemektedir. Tarihin edebiyatla melami düşünce bağlamında bulunduğu bu kısmın, klasik şairlerden (Fuzûlî, Bursalı Rahmî vb) ve melami büyüklerinden bazılarının (Ahmed Sarban ve İdris Muhtefî) şiirlerinden örneklerle anlatılması, eseri melametle ilgili gelişimini kuru bir bilgi dağarcığı ile anlatmaktan alıkoymuştur. Bu bölümde ayrıca; melametle ilgili bir melaminin nitelikleri, oldukça edebi ve veciz ifadelerle, klasik geleneğin zengin anlatım olanakları göz önünde bulundurularak anlatılmıştır. Böyle bir anlatımla yazar, hem melametle ilgili tarihsel gelişimini ve melamet kavramını anlatmış hem de melametle ilgili tarihsel gelişimini sürükleyici bir roman havasında okuyucuya vermiştir. Bu yönleriyle giriş bölümü; melamet düşüncesinin tarihten gelen kapsamlı ve geniş yapısını, klasik şiirin melametle bünyesine katarak genişleyen engin biçimsel manasına eklemeyen bir edebi durak olmuştur. Bu edebi birikimi yazar, Melamilik’e ve klasik şiir geleneğinde elde ettiği öncü konuma vakıf olması sonucu sağlamış görünmektedir.

Eserin birinci bölümü, “Klasik Türk Şiirinde Melami İbadet Anlayışının Şiirsel Terennümleri”ni içermektedir. Bu bölüm; daha önce melami ibadet telakkisiyle ilgili

¹ Sevimli, Erdem. “Klasik Türk Şiirinde Melami İbadet Anlayışının Şiirsel Terennümleri”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25 (2020c), 884-888; Sevimli, Erdem. “Klasik Şiirde ızdırınan Aşırı Boyutu: Seng-i Melamet”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]* 3/1 (2020a), 295 – 348; Sevimli, Erdem. “Klasik Şiirde Âşığın İstiğna Mülkünün Sultanlığına Doğru Yolculuğu: Melami Âşıklığın, Melametle Selâmete Tercihî”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2021a), 405-434 . <https://doi.org/10.31463/aicusbed.883166>; Sevimli, Erdem. “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Kalenderî Algısı”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi [SBARD]* 35/1 (2020b), 31-66.

bir çalışmanın olmaması, ayrıca klasik şiirdeki âşıklık geleneğinin dini-tasavvufi temellerine de vurgu yapması yönüyle önem arz etmektedir. Bu ibadet anlayışı, Kur’ani dayanaklarıyla detaylı gözler önüne serilmekte, melametın insanlığa ideal İslam ahlakı olarak sunduğu temel argümanları içermektedir. Melami ibadet anlayışında gösteriş endişesiyle ibadetlere bağlılıktan geri duruş lakaytlıkla pekiştirilmekte; melami kınanma olgusu, aşka ibadet hükmü vermektedir. Bu hüküm; Melami’yi ya da âşığı melami yoldan vazgeçilmezliğe sürüklemekte, aşkı bir din ve mezhep yerine koyarak melameti ideal bir sevgi ve inanç biçimi olarak insanlığa sunmaktadır. Elbette yazarın da eserinde belirttiği gibi, bu inanç telakkisinin altında melametın fütüvvetle kurduğu engin tolerans ve hoşgörü iklimi yatmaktadır (Sevimli, 2021, 40).

Melami ibadet telakkisinde bedeni üryanlık, ruhsal tecrite dönüştürülmektedir. Bu soyutlanma hâli; şiirsel söylemlerde ifade edildiği gibi, dünyanın haram çeşnili servetine bulanmış taht, taç, hil’at gibi zenginlik ibarelerinden vazgeçmeyi öngörmektedir. Böylece melamet yoluna giren kimse, üryan bedenine melamet hırkasını bürüyerek dünya denilen selamet yurdundan melamet yurduna doğru çekincesiz hâlde yol almaktadır. Bu yolun menzili, melamet sahili; kullandığı araç, melamet dalgıçlığı, yolun sonunda elde ettiği kazanç da Allah’ın rızası olmaktadır (Sevimli, 2021, 48). Klasik şair, bir Melami dalgıç olarak bu ibadet telakkisini bezm-i eleste verdiği ikrar ile mühürlemiştir. Bu mührü bozması ya da yoldan geri dönmesi, tökezleyip sendelemesi mümkün görünmemektedir. Tasavvuftaki bu seyr-i sülûk, da yazarın belirttiği gibi, melamet temellidir. Bu temeli kendine inanç edinen âşık, kuru zühtle dünyayı yadsımak yerine halk içinde melamiler gibi yaşayarak ve kendi emeğiyle yaşayıp hakça bölüşerek yaşamayı ilke edinmektedir. İslam’ın da benimsediği bu anlayışta, halkın elinde olana tenezzülden geri duruş söz konusu olmakta, ne kimseye ümit verilmekte ne de kimseden bir şey umulmaktadır. Bu duygu eserde de belirtildiği gibi, melametın ümit tüccarlığından tecrit olma hâlidir (Sevimli, 2021, 52-59). Melami ibadet anlayışında önemli bir unsur da “gönül temizliği”dir. Melamet yolunda gönlü saflaştırarak rafine hâle getirmek için amansız bir nefis arındırma mücadelesine girilmekte, Melami kutbu Ahmed Sarban’ın deymiyle âdeta bir cihâd-ı ekber ilan edilmektedir (Sevimli, 2021, 33):

Cihâd-ı ekberi bilmez dutup katl itmese nefsin

Dimez meydan-ı fisk içre erenler ana gayridür (Ahmed Sarban, g.37/5)

Bu amansız mücadelede melamet askeri nefis düşmanının üzerine gönderilmekte, tüm ar, namus, şöhret gibi üstünlük ibareleri terk edilmekte, halktan gelen sövgü ve kınanmalar melametle göğüslenerek, melamet yurduna melamet bayrağı asılmaktadır. Böylece gönül, rafine hâle gelmekte, Allah’ın rızasının hoşnutluğu ile herkesi hoşgörüsü içine alacak bir iyilik, merhamet ve şefkat zirhıyla donanmış olmaktadır (Sevimli, 2021, 65-66). Yazar, Kur’anî hüküm ve dayanakları ile ayet ve hadis iktibaslarıyla destekleyerek yazdığı bu bölümde ideal İslam ahlakının fütüvvetle belirginleşen, ayrıca tüm insanlığa rol model olan hümanist kodlarının şiirsel izlerini anlatmaktadır. Bu anlatımda kullanılan dil de açık, anlaşılır, sade ve gayet edebidir.

Eserin ikinci bölümü, “Klasik Şiirde Izdırabın Aşırı Boyutu: Seng-i Melamet” adıyla yayınlanan çalışmanın “Klasik Şiirde Mazoşist Rüsvalık: Seng-i Melamet” başlığı altında yeniden ele alınmış, eklemelerle zenginleştirilmiş, genişletmiş hâlidir.

Bu bölümde seng-i melamet kavramı bağlamında ele alınan “mazoşist” kavramı, cinsel manada zevk alma ya da fiziksel açıdan haz duyma anlamlarını içerse de bu anlam yazarın da belirttiği gibi klasik şiirin ruhuna uymadığı için dışarıda bırakılmıştır. Burada söz konusu olan, klasik şiirde ızdırabın aşırılığını içeren ve âşığın sevgili uğruna gönülden katlanmayı adanmışlık ve tutku hâline dönüştürdüğü ızdırabın ileri aşamasının anlatımıdır. Çünkü kitapta bu duygunun felsefi manada sosyo-psikolojik izleri değil, klasik şiirdeki ızdırap duygusu temelinde ve seng-i melâmet kavramına yansıyan estetik izleri aranmaktadır. O yüzden kitabın ikinci bölümünde mazoşizm kavramı kısaca tanımlanmış, beyitlerden hareketle bu olgunun melâmet anlayışı çerçevesinde Divan şiirine mal olan yönleri âşıklığın rüsva hali ile betimlenmiştir (Sevimli, 2021, 75). Böylece Erdem Sevimli, klasik şiir literatürüne “mazoşist rüsvalık” denilen ve asıl sevgiliye duyulan aşk uğruna gönülden katlanılan ızdırabın aşırı boyutlarını içeren yeni bir kavram eklemiş olmaktadır. Yazarın, diğer bölümlerde de Melamilik bağlamında yeni kavram ve terimlere başvurduğu görülür. Bu kavram ve terimler hem melami düşünceye hem de Divan şiirinin edebi birikimine değer katacak nitelikleriyle akıcı, belîğ bir üslupla kitabın içeriğine eklenmiş hâlidir. Bu yönden bakıldığında kitap, adından da anlaşılacağı üzere melamet düşüncesinin klasik şiirde kazandığı zengin edebi ivmeyi bütünlemesiyle dikkat çeker.

Seng-i melâmet; âşığın, asıl sevgiliden gelen ceviri ve sitemi hüznün kulübesinde sınırsız bir eğlence aracı yaparak, dert ve elemi tutkuya dönüştürdüğü duygu durumunun anlatımıdır. Bu duygu; pek çok klasik şairi ızdıraba duyduğu tutkulu kavrayışla rüsva bir âşik hâline dönüştürmektedir. Asıl sevgilinin rızasına ulaşılan yolda melamete uğrama, karşılaşılacak kınanma ve sövgülerin simgesel karşılığı olan seng-i melâmet, bir nefis arındırma ve gönül saflaştırma aracı olarak şiirsel söylemlerde oldukça orijinal ifadelerle dillendirilmektedir. Bu ızdırap hissi, pek çok klasik şairi şiirsel söylemlerinde Mecnun gibi çöllere düşürerek başına kuşların yuva yaptığı derbedere dönüştürmektedir. Bu derbederlik; melamet sahrasının hükümdarlığı payesiyle âşığı melamete onurlandırmaktadır. Böyle bir ruh hâliyle âşik, asıl sevgili uğruna Mansur gibi dara çekilmeyi göze almakta, nefis düşmanını gönülden darağacına çekerek asıl sevgiliye duyulan aşkı, mazoşist bir eğilimle tutkuya dönüştürmektedir. Bu tutkulu eğilimle sevgilinin mahallesinde çocukların ellerindeki taşlar dâhil her türlü kınanma ve belalara uğrayan âşik, başını yitirse de orayı terk etmemekte, melamet nöbetini aşk esirliği ve derbederliği içerisinde beklemektedir. Bu derbeder perişanlık, âşığın nazarında kötü adlılığı ödül olarak aldığı harabat köşesinde de devam etmektedir. Melamet; bu sefalet köşesini, bir gül bahçesine dönüştürebilmektedir. Böyle bir hâletle âşik; melamet oklarını ve taşlarını, yani halktan gelen kınanma ve ayıplamaları her durumda siper edinmekte, nefis düşmanından arındırdığı gönlünü mazoşist rüsvalığın marifetiyle, ızdırabı murat bilen bir anlayışla sağlamaştırma yoluna gitmektedir. Bu sağlamlık; seng-i melâmete uğrama hususunda Ferhat ile Mecnun’u bile yaya bırakmakta, âşığı melamet yurdunun tek hükümrani kılmaktadır. Bu ruhsal mekânda keder, gam ve melâmet üçlü gam yoldaşı olmakta, âşik ise gamın talan ettiği gönlünün kanını içerek zevk eylerken görülmektedir. Yazarın da vurguladığı gibi, kullanılan ifadeler klasik Türk şiirindeki seng-i melâmet kavramının mazoşist rüsvalıkla tescillenmiş anlatımından başka bir şey değildir. Avarelik, gönül karışıklığı, rintlik, rüsvalık, delilik gibi ızdırapla beliren böyle bir âşıklıkta melamet taşları başa taç olarak

takınılmakta, bir hükümdarlık alameti gibi gururla taşınmaktadır. Bu gurur, melameti düşün dünyasında benimsediği görülen klasik şairin nazarında asla bir büyükleme vesilesi ve kibir aracı kılınmamış, bilakis onları hakirlik ile mütevazılık çizgisinin keşişim noktasında buluşturmuştur. Bu melamet durağında duran âşığın, ölümünde bile mezarına cefa taşlarının yağdığını ve bela hisarı ördüğünü belirttiği söylemi, ızdıraba müstaklîğin mazoşist rüsvalıkla belirginleşen karakterinden başka bir şey değildir.

Görüldüğü üzere, âşığın klasik şiirde asıl sevgili uğruna yollarda sefil ve perişan dolaştığı duygu durumu ile meyhaneye köşelerinde elinde şarap testisi sürekli içip sızarak beklediği perişanlığın hoşnutluğunda melamet düşüncesi rol oynamaktadır. Yazarında belirttiği gibi, pek çok klasik şairin meyhaneyi mescide tercih ettiği ruhsal eşikte bu aşırı ızdırıp tutkunluğunun, diğer bir deyişle mazoşist rüsvalığın rolü bulunmaktadır. Bu rol, derbederlik mekânı meyhanede şarabın verdiği aşk esrikliğini melametle harmanlamakta, onları bu ilahi aşk şarabının serdari kılmaktadır (Sevimli, 2021, 75-129). Yazar, bu bölümde seçtiği beyitlerle seng-i melamet kavramının klasik şiirdeki derbeder âşıklık ile olan bağımlı pekiştirmekte ve temellendirmektedir. Bu kısımda konunun ele alınışı, ifadelerin kuruluşu ve dilin kullanılışı oldukça başarılıdır. Yazarın söylemleri, klasik geleneği aşan orijinallikleri ve sözlerinin doyurucu ve vurucu nitelikleriyle göz doldurmaktadır.

Erdem Sevimli, eserin “Klasik Şiirde Âşığın İstiğna Mülkünün Sultanlığına Doğru Yolculuğu: Melami Âşıklığın, Melameti Selâmete Tercih” adlı üçüncü bölümüne ait olan makaleyi de beyitlerle ve melamet ile ilgili edebi söylemlerle genişletme yoluna gitmiştir. Bu bölüm; din ve tasavvufun, melametle klasik şiir estetiğinin keşiştiği bir kılavuz, edebi bir melami rehber niteliğindedir. Yazar, bu kısımda selamet denilen ve dünya rahatlığı, huzurunu içeren selamet fikri ile melamet tezadını çok başarılı bağdaştırmalarla gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda yazar, melamet düşüncesini Kur’an ve hadislerdeki dayanakları ile pekiştirmekte, pek çok yeni kavram ve terimi melamet fikri özelinde klasik şiirin estetik dokusuna eklemektedir. Burada kullanılan ayet ve hadislerin melamet düşüncesine tam olarak karşılık gelir tarzda seçilmesi, ayrıca bunların seçilen beyitlerle de tenasüp oluşturması çalışmanın edebi değerine olumlu olarak yansımıştır. Bu bölüm, Erdem Sevimli’nin önsözde belirttiği gibi birinci bölümün devamı niteliğindedir ve Melâmî düşüncenin istiğna kavramı doğrultusunda klasik şiirde elde ettiği irfani boyutu etraflıca gözler önüne sermektedir. İstiğna kavramının daha önceden Melâmî fikri temelinde ele alınmamış olması da bu bölümü farklı kılmakta, ayrıca eserin önemini bir kez daha artırmış olmaktadır (Sevimli, 2021, 9).

Melami istiğna hâli; klasik şairde dışı ve içi bir olan ve bütün dünyevi oluşumlardan arınarak, kendini Hakk’a adamanın yegâne simgesidir. Bu olgu; Allah’a razılığı paye edinerek dünya sultanlığını yadsıyıcı bir tutum almaktadır. Müteveffa Melami kutuplarından İdris Muhtefi’nin dediği “Hırkamın altında nice sultanlar gizlidir” sözünde karşılığını bulan bu duygu, klasik Türk şiirinde pek çok şairin şiirsel söylemine yansımıştır. Bu söylemlerde asıl sevgiliye ulaştıran melamet yolunda dilenci, padişahın üstün konuma gelebilmektedir. Bu istiğna hâli, ipekli devlet şalı hil’at yerine, dilenci giysisi pelâs ve nemed/keçeyi üryan bedenine bürümeyi gerektirmektedir. Böylece âşik; nefisini pestlik çukurundan çıkarıp, saflık

tahtına oturtmaktadır. Bu hükümdarlık dünya selametini terk edip, melamet yurduna yürümeyi zorunlu kılmaktadır. Böyle bir ruh hâlinde meyhane, istiğnai adanmışlığın mekânı olmaktadır. Melamet yoluna giren âşık ise meyhaneye gönüllü adanmışlığı bedenine içkin kılarak, aşk şarabının küpünün serdarlığına soyunabilmektedir. Bu bir gönüllü tutsaklık, Hakk'a adanmışlıktır. Bu duygu âşığı, iki cihan ötesi bir makânsızlık hâliyle ütöpik bir melamet yurdunun nöbetçiliği vazifesine büründürmektir. Bu yolda mekânın önemi kalmamakta, geriye Allah'ın rızasını kazanmış huzurlu bir kalp ve kötülüklerden arındırılmış rafine bir nefis kalmaktadır (Sevimli, 2021, 135-167). Yazar, “melami istiğna” kavramı ile klasik şiirde daha önce değinilmeyen bir olguyu işlemektedir. Eserde bu olgunun hadisler yoğun olmak üzere ayetlerdeki dayanaklarına da vurgu yapılması önemlidir. Böylece Erdem Sevimli, birinci bölümde yazdığı melami ibadet anlayışının şiirsel terennümlerini, istiğna kavramıyla pekiştirip bütünlüktedir. Bu tamamlama eylemi, melamet kavramının dini ve Kur'ani dayanaklarını pekiştirerek, melametın temel dinamiklerini oluşturan edebi söylemleri de birleştirip, tamamlamaktadır. Tüm bunlardan hareketle birinci ve üçüncü bölüme melametın temel dini referans noktaları diyebiliriz. Yazar, bu noktaları vurgularken hemen hemen hiçbir noktayı açıkta bırakmamaya dikkat etmiştir.

Eserin dördüncü bölümü, 16. yüzyıl örneklerinde melamet düşüncesine gönül veren derviş zümresi Kalenderîleri ele almaktadır. Burada yazar, Kalenderîlerin tarihsel sürecini kısaca verdikten sonra, bu derbeder dervişliğin klasik Türk şiirindeki algısal dönüşümünü gözler önüne sermektedir. Bu algılar, 16. yüzyıl özelinde olsa da klasik Türk şiirindeki Kalenderî olgusunun fiziksel ve ruhsal açıdan betimlemesini içermektedir. Bu betimlemeler ayrıca, klasik Türk şiirinde derbeder ve perişan niteliğiyle beliren ve melamete tutkuyla kendini adayan kalender-meşrep âşık tipinin de anlatımıdır.

Hicri 6. asırdan (11/13. yüzyıl) itibaren İslâm dünyasında görülmeye başlayan Kalenderîler, Şeyh Cemaleddin-i Sâvî'nin önderliğinde ve aykırı yaşamında teşkilatlı bir yapıya kavuşmuştur. Onlar hakkında en geniş malumatın 16. yüzyılda edinilmesi nedeniyle çalışmada bu yüzyıl tercih edilmiştir. Tarihsel süreçte siyasi ve sosyal birtakım sebeplerle olumsuz addedilen bu aykırı derviş zümreleri, klasik Türk şiirinde olumlu algılarla ele alınmıştır. Bu algıların, klasik şiirinde melami nitelikleriyle beliren ve sevgili uğruna derbederliği seçen âşık tipinde görünür kılındığı görülmektedir. Klasik şair; bu algıları, Kalenderî dervişler misali derbeder âşık kimliği ve rüsvalığı ile birleştirerek sunmuştur.

Yazara göre; klasik Türk şiirinde Kalenderî kavramına daha çok tarihi açıdan yaklaşmış, edebi yönlerine ise yeterince değinilmemiştir. Bu nedenle yazar, eserin dördüncü bölümünde “kalender” konulu beyitlerden hareketle, konunun klasik şiirdeki edebi çehresine eğilmiştir. Bu bölüm, Kalenderîler ile ilgili önemli bir yeniliği içermesi yönüyle önem arz etmektedir. Bu durum; yazarın Kalenderîlerle ilgili daha önce yapılan çalışmalarda istifade edilmemiş olan ve bu konuda müstakil bir eser olan Muhammed Reza Şef'î Kedkenî (1387/1967)'nin *Tarih-i Kalenderîyye*² adlı Farsça eserinden ilk kez yararlanmasıdır. Yazarında belirttiği gibi bu eser, Kalenderîlik-melamet bağı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir (Sevimli, 2021, 174). Erdem Sevimli, eserde de belirttiği gibi çalışmayı yapmadan Kalenderîler'in Alevi olduklarına dair kaynaklarda verilen bilgilerden hareket ederek saha araştırması

² Muhammed Reza Şef'î Kedkenî. *Tarih-i Kalenderîyye*. Tahran: İntişarat-ı Sühân, 1387/1967.

da yapmıştır. Bu kapsamda yazar, Kahramanmaraş'ın pek çok Alevi köyünde bugün de farklı şekillerde kutlanan kagan/kağan denilen ve kaynaklarda Hristiyanlık ritüeli olarak lanse edilen bir inanış biçiminden bahsetmektedir. Böylece yazar, bu ritüelin zemheriden çıkış için imdat isteği olarak Hızır kültü, birlik ve beraberlik duygusu teminde bir toy, ruhların dirilişi anlamında bir Şaman ayininin farklı bir dönüşümü olduğunu belirterek, konunun Anadolu'nun rafine dervişlik öğretisinin bir ürünü olduğunu tarihsel ve geleneksel bağımı vurgulayarak ifade etmektedir.

Mücerret yaşamı benimseyerek, seyyahlığı ve diyar diyar dolaşmayı ilke edinen, çâr-darp uygulayarak yarı üryan dolaşan Kalenderîler; günebirlik azıklarını temin için azla yetinmekte, dilencilik yaparak Tanrı yolunda, Tanrı sevgisi dışında gönüllerinde hiçbir şey bırakmama düşüncesiyle hareket etmektedirler. Kulaklarına küpe takarak, Hak sözü dışında her şeye gönül dünyalarını kapattıkları görülen bu derviş zümrelerinin dünyayı yadsıyan, fakr ve feragat prensibi içerisinde gelişen tutumları bulunmaktadır. Bu tutumlar, klasik şairin melamet yolunda asıl sevgilinin rızasına ulaşmada çektiği kınanma ve dışlanmışlıkların simgesi olmuş, üstün bir şiirsel konum elde etmiştir. Yazar, eserinde bu üstün konumu özenle seçtiği beyitlerle ve üslubu gereği orijinal söylemlerle donatarak sunmuştur. Bu yönüyle eser, klasik Türk şiirinin edebi birikimini ve söylem gücünü gözler önüne sermektedir.

Yazar, eserde de belirttiği gibi herkesin kolaylıkla istifade edebilmesi için oldukça akıcı bir üslup kullanılmış, kelimelerin edebi anlamda kazandığı birikime klasik edebiyat bilgisi çerçevesinde orijinal açılımlar yapmıştır. Kitapta sadece melami düşünce ya da Melametilik değil, klasik şiirin sevgili ve aşk başta olmak üzere pek çok niteliği gözler önüne serilmektedir. Bu niteliklerin aşıklık bağlamında çok zengin açılımları barındırdığı kitap okununca görülecektir. Eser; melamet düşüncesinin edebî alanda kazandığı ivmeyi gözler önüne sermekle, sadece edebiyat tarihini içermemekte, aynı zamanda zengin bir kültürel birikimi de barındırmaktadır. Eser, bir melamet külliyyatı niteliğiyle alana önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca eser, Alevi ve Bektaşî kültürüne de melamet düşüncesi bağlamında katkı sağlayacak nitelikleri bünyesinde taşımaktadır. Eserdeki eksik bırakılan yön ise kanımızca kaynakçalardadır. Eserin kaynakçasının, rafine hâle getirilerek her bölümün sonuna da değil de kitap bitiminde verilmesi daha faydalı olacaktır.

Kaynaklar/References

- Çelik, Mehmet Furkan. *Klasik Şiirde Tipler*. İzmit: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Sevimli, Erdem. *Rafine Bir Hak Âşıklığının Edebî Seyri Klasik Şiirde Melâmet Düşüncesi ve Melâmilik*, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara, 2021.
- Sevimli, Erdem. “Klasik Türk Şiirinde Melami İbadet Anlayışının Şiirsel Terennümleri”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25 (2020c), 884-888;
- Sevimli, Erdem. “Klasik Şiirde İzdırabın Aşım Boyutu: Seng-i Melamet”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]* 3/1 (2020a), 295–348;
- Sevimli, Erdem. “Klasik Şiirde Âşığın İstiğna Mülkünün Sultanlığına Doğru Yolculuğu: Melami Âşıklığın, Melameti Selâmete Tercih”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2021a), 405-434. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.883166>
- Sevimli, Erdem. “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Kalenderî Algısı”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi [SBARD]* 35/1 (2020b), 31-66.